

Kapitel 6

Den biografiske udfordring: Mytologisering eller humanisering?

Birgitte Possing

At skrive en biografi kan sammenlignes med at forme en skulptur af en skikkelse eller at male et billede af et ansigt. Processen er den samme, nemlig på én og samme gang at beskrive og fortolke en figur. Man kan skabe en myte eller spejle en historisk virkelighed. Man kan ophøje og universalisere en skikkelse til det eventyrlige, poetiske eller guddommelige og gøre den menneskeligt uopnåelig. Eller man kan registrere og reflektere en skikkelses observerbare bevægelser nøgternt, rå og registrerende og gøre skikkelsen menneskeligt forståelig. I det ene tilfælde mytologiseres det menneskelige med en religiøs, politisk eller kunstnerisk hensigt eller med den hensigt at skabe en myte ud af en historisk skikkelse. I det andet tilfælde humaniseres portrættet med en reflekterende hensigt eller med den hensigt at afmytologisere historieskrivningen og at udforske det menneskelige som historiens drivkraft. Ideelt set er den humaniserende biografi i dag den videnskabelige. Bestemmelsen af denne genre vanskeliggøres imidlertid af, at konkrete videnskabelige biografier tendentielt kan være mytologiserende.

I klassisk tid var biografien et spejl for storslåede menneskelige egenskaber – eller det modsatte. I middelalderen rendyrkedes denne mytologiserende form til hagiografien, mens de første spirer til en biografi, der søgte at rumme en udfoldet personlighed – det enkelte geni – sporede i renæssancen og udviklede sig i oplysningstiden. Først fra slutningen af det 19.

århundrede sås tilløbene til den humaniserende biografi, forstået som et værk, der reflekterede over det enkelte menneskes samspil med sin tid eller over modsætninger og tvetydigheder i hovedpersonens væsen og livsværk.

Når det drejer sig om at udforske det enkelte menneskes væsen og de spor, det måtte have sat sig i en større sammenhæng, har biografien således en lang historie, og dog er den en næsten ikke-eksisterende genre inden for de humanistiske videnskaber, forstået på den måde, at den er kontroversiel, fordi den opfattes som ikke-repræsentativ, som overflødig videnskab på grund af sit udgangspunkt i én person og som usystematisk på grund af sin narrative form og dermed ikke som rigtig videnskab (Thomsen 1992).

Det er en skam og forkert. Biografier og biografisk forskning ser ifølge sagens natur den større sammenhæng og historie ud fra et individuelt perspektiv. Biografien kan således være skrevet med et indadvendt blik, der søger ind til eksistensens inderste kerne eller som koncentrerer sit perspektiv til den enestående personlighed. Men biografien kan også være skrevet med et ønske om at diskutere eller dokumentere, hvordan biografens hovedperson har påvirket samfundet og den samtid, som personligheden er indgået i. Derfor bidrager den biografiske forskning både til at udforske, hvordan historien skabes af mennesker, og til at udforske, på hvilken måde det dynamiske magtforhold mellem individ og samfund udfol-

der sig, og hvilke grænser de enkelte kulturer og perioder har sat for den enkeltes udfoldelse.

Samtidigt må det erkendes, at biografien er et umuligt og uoverkommeligt forskningsfelt: Den omfatter såvel udforskningen af det enkelte menneskelige væsens inderste kerne som det enkeltes menneskes aftryk på den store historiske sammenhæng. Derfor omfatter denne forskning principielt også alle kendte humanistiske, psykologiske og teologiske fag. Den historiske biografi er en udfordring for forskningen, både som viden(skabs)-historie og som et værk, der kan forfattes af en forsker. Biografien er principielt uoverkommelig, fordi den tententiel omfatter alle tilværelsens områder samt de samfundsfelter, det biograferede individ har været i berøring med, påvirket og ladet sig påvirke af.

I det følgende diskuteres denne udfordring set i lyset af biografens renæssance i slutningen af det 20. århundrede og af dens intellektuelle position ved årtusindskiftet. I lyset af dette berøres tre forskningsetiske spørgsmål: Nemlig spørgsmålet om, hvad der kan ske, når biografen forsøger at give et sandt billede af den biograferede, spørgsmålet om biografens ansvar for 'sandhed' og etik ved biografiskrivning og endelig spørgsmålet om, hvor langt der kan gås i en offentlig fremvisning af et levet menneskes private og inderste rum. Endelig forsøges en kritisk identifikation af nogle grundformer i den biografiske genre, og der trækkes nogle summariske linier for udviklingen af biografien som et humaniseringsprojekt inden for nogle af humanistiske og sociologiske videnskaber i det 20. århundrede.

Biografiens renæssance

Man kan spørge, hvorfor biografien som genre pludseligt fik en renæssance i løbet af de sidste to årtier af det 20. århundrede. Antallet af pub-

likationer inden for genren eksploderede i den vestlige verden. Det gjaldt den populære biografi, der svælgede i alle tænkelige og utænkelige sider af kendte menneskers tilværelse. Men videnskaberne holdt sig ikke tilbage, idet også den videnskabelige biografi fik en opblomstring. På dette felt burde dog den forskningsmæssige fane hæves: Der er og skal være forskel på den populære og den videnskabelige biografi. Den historisk-videnskabelige biografi afgrænser sig fra fiktion, men deler genre med den moderne roman, der forlængst har brudt med den lineære fortælling under erkendelsen af, at det virkelige livs forløb er diskontinuerligt (Edel 1957, 1984). Af en videnskabelig biografi forlanges videnskabelig metode: Systematisk argumentation, kildeafprøvning, kritisk distance såvel som hermeneutisk indsigt. Eller med den norske historiker Knut Kjeldstadli mere ydmyge, men meget præcise ord om historieskrivningen: 'Det historikeren gør, er å lage, konstruere et bilde av hvordan det kan ha vært. Historiefaget består i å samle et bredt materiale og omforme det til meningsfulle bilder av hvordan det var – eller mer beskedent: kan ha vært' (Kjeldstadli 1999:39).

Med en mangfoldighed af metoder og kilder udforskede og reflekterede videnskabelige biografier over store og mindre store personligheters storhed, betydning og eventuelle fald under biografens renæssance. Der blev i de sociale og humanistiske videnskaber med denne genre sat fokus på individet over systemer, strukturer, fællesskaber, klasser og sociale grupper, der ellers havde fanget forskningsinteressen et årti eller to tidligere. I dag må vi dog stille det kritiske spørgsmål, om vi i trangen til 'genhumanisering' skabte nye myter om det individuelle menneske – eller om den store personlighed blev dødeliggjort og det almindelige menneske videnskabeliggjort? Trangen til både ny-mytologisering og humanisering syntes lige stærk, hvad jeg skal vende tilbage til.

At biografien fik en hovedrolle som orienteringspunkt i menneskelivet kunne være én af flere mulige forklaringer på biografiens renæssance i en tid, hvor troen på de store utopier forsvandt. Da den kolde krig ikke længere skabte automatiske fjendebilleder og holdt interessen fangen ved ydre politiseren, syntes en ny søgen eller måske ligefrem en indre moralisme at være vokset frem. Biografien blev et prisme for et mangfold af erkendelsesinteresser, også inden for videnskaben. Der blev søgende gjort op med en system- og strukturtænkning, som med såvel positivistisk, strukturalistisk som marxistisk rygdækning havde marginaliseret det enkelte menneske til en observatørpost i den store histories og de store fortællingers forløb.

Der syntes i offentlighed som i forskersamfund i løbet af 1990'erne at være skabt en længsel efter billeder på kvinder og mænd som skabende, tænkende, bestemmende – og ikke mindst tvivlende individer. En længsel efter at komme bort fra tendensen til at reducere individuelle fortrædeligheder til samfundsmæssige lovmæssigheder. Dette behov for åben refleksion udtrykte den franske historiker Giovanni Levi i 1989 sådan, at 'den flertydige biografi mere end nogensinde kom i centrum for humanistisk optagethed' (Levi 1989:1225-1336). Biografien blev et fristed for dramatisk, gammeltdags fortællekunst midt i en dekonstruerende og fragmentarisk tid. Den gjorde refleksioner over menneskelighed mulig uden at lægge op til panegyrik eller nye hagiografier, som man ellers kendte det fra den biografiske genre.

En vigtig kritisk pointe ved udfordringen for den historiske, videnskabelige biografi i det 20. århundredes sidste årti blev at få læser såvel som forfatter til at reflektere over det menneskeskabte livsforløb i historien – over store personligheders forvaltning af deres liv og værk. Ikke som forbilleder, heller ikke som modbilleder og slet ikke som figurer, over for hvilke

man kunne løfte en didaktisk pegefinger. Men som levede liv med tvetydigheder, paradokser og dilemmaer i både indre eksistens og i relation til ydre, sociale og kulturelle vilkår (Klitgaard Povlsen 1992:9). Endvidere blev det en vigtig pointe ikke blot at levendegøre den enkelte historiske person, men 'også Bunden, hvoraf det hele skyder og hvorpaa det staar', forstået som ønsket om igen at trække personligheden ind i historien, uden at samfundets strukturer og dynamiske udviklingsprocesser dermed blev glemt. Personligheden skulle kunne forstås og reflekteres, både som kulturbærer og kulturbryder (Possing 1992, vol. 1: 58-64). En sådan tankegang formuleredes som opfølgning på en længere forskningsdebat på et skandinavisk forskningsseminar som et ønske om at 'det borde være muligt att förena intresset för strukturer med en uppmärksamhet på personligheten' (Ambjörnsson m.fl. (red.), 1997: 8).

Men selv om denne interesse blev oplevet som et intellektuelt fristed, kunne den til gengæld næsten komme til at antage karakter af en ny moralisme i kølvandet på afslutningen af den kolde krig. En moralisme, der samtidig med at hylde individets ukrænkelighed, forlangte dets totale, offentlige tilgængelighed og blottelse: I 1970'erne gjorde feministerne det private politisk og derved offentligt med den hensigt at diskutere, hvilke magtstrukturer i familien der understøttede det hierarkiske, kønsopdelte politiske, økonomiske system og arbejdsmarked. Hvor berettiget denne feministiske kritik end var, syntes dette slogan i 1990'erne at være blevet fordrejet og overtaget af højrepopulismen – og visse dele af de humanistiske forskersamfund i Vesten. Det private blev moralsk – og dermed offentligt. Det gik ikke kun ud over præsident Clinton, det kom også til at afspejle sig i flere videnskabelige, biografiske værker, der overskred hidtil gældende videnskabetiske kodekser under udforskningen af store personligheders private og offentlige

tilværelse. Den private sfære var ikke længere ukrænkelig, hvorved biografien kom ind i minifyldt farvand.

Biografiens intellektuelle og etiske position ved årtusindskiftet

Man forestillede sig f.eks. at kunne konstruere og (be)dømme helheden i et samlet livsværk af et menneskes eksistentielle konstitution, privat-personlige liv og dettes offentlige værk. Et dansk værk, der satte sig dette mål, var den svensk-danske professor Thomas Söderquists videnskabshistoriske biografi af immunologen Niels Kaj Jerne (1911-1994). Jerne fik i 1994 Nobelprisen i medicin for opdagelsen af selektionsteorien for antistofdannelsen (Söderqvist 1998). Mennesket Niels Kaj Jernes inderste kerne skulle afdækkes og sammenhængen mellem denne og hans offentlige, videnskabelige værk påvises.

Söderqvist holdt sig ikke tilbage, men brugte alle tænkelige kilder og metoder til at finde ind til hemmelighederne. Han fik – af den da endnu levende Niels Kaj Jerne, der var meget interesseret i at få skrevet en biografi om sig – adgang til hele hans private samling af breve og andre dokumenter fra og til nulevende og nyligt afdøde hustruer, elskerinder, fagfæller og andre bekendte. Söderqvist fik til opgave at ordne og registrere denne samling, der siden skulle indlemmes som Jernes Arkiv i Det Kongelige Biblioteks Håndskriftsamling. Jerne udarbejdede en overdragelseskontrakt til biblioteket, der gjorde det meste af samlingen tilgængelig i år 2000, altså året efter at Söderqvists værk var publiceret, mens dokumenter fra nulevende familiemedlemmer først ville blive tilgængelige for offentligheden i år 2040. Söderqvist havde dog via sin ordning af arkivet også adgang til de klausulerede dele og brugte dem i afhandlingen. Under afhandlingens tilblivelse førte Söderqvist og Jerne lange samtaler om Jernes liv, og Jerne læste og kommentere

rede flere af kapitlerne i udkast, inden han døde i 1994. Værket blev udgivet og antaget som disputats i 1998, men blev stærkt anfægtet og diskuteret af videnskabelige fæller fra så forskellige fagområder som filosofi, kommunikation, historie samt litteratur- og kulturvidenskab. Kritikken blev rejst bl.a. på grund af værkets blotlægning af områder, der hidtil af humanistiske forskere var blevet opfattet som intime og uden for genstandsfeltet for videnskabelig granskning.¹ Værket var et humaniseringsprojekt, der skulle vise, at selektionsteorien for antistofdannelse var et udtryk for Niels Kaj Jernes personlighed, for hvad Söderquist kaldte hans 'emotionelle apriori'. Kærlighed, sex, utroskab, eksistensfilosofi og videnskab blev reflekteret i sammenhæng, alle detaljer blev ledemotiv til det samme mål i det store værk. Resultatet blev en personlighedstegning af en stor videnskabsmand, der ikke kun var stor på grund af sine videnskabelige opdagelser, men også på grund af sine (ubehagelige) menneskelige egenskaber og sin manglende evne til forpligtende kærlighed. Det var et i bogstavelig forstand grænseoverskridende projekt, der skulle humanisere og menneskeliggøre en myte, men som kom til at bidrage til en nymytologisering: En stor videnskabsmand med ægte menneskelige følelser blev til en dæmoniseret myte.

En enkelt kritiker har kaldt projektet 'en vellykket hybrid', fordi Söderqvist fik podet sin eksistentielle interesse med en dokumentarisk teknik (Kondrup 1999:253). Andre har kaldt projektet 'en forførelsens dobbeltkontrakt', fordi Söderquist med Jernes tilladelse blotlægger stærkt private og erotiske forhold, som ikke dokumenteres at have haft betydning for hans videnskabelige praksis (Koch 1999:280ff.; Posing 1999:287ff). Dette gør han uden tilladelse fra dem, hvis seksualitet han så indgående beskriver, nemlig Jernes anden og navngivne hustru samt elskerinden og moderen til hans tredje barn. Endelig bruger Söderqvist en række anonymiserede citater fra personer, der ikke

har ønsket at deltage i projektet. Selv om Jerne selv ingen grænser satte, var der andre i hans omgivelser, der gjorde det. – Er det da ikke en forskers pligt at beskytte nulevende og nyligt afdøde personer, der ikke var ekshibitionistiske i samme grad som Jerne selv? Og omvendt: Kan en Söderqvistisk udnyttelse af private breve og arkivalier få andre videnskabsfolk til at overveje, om de skal efterlade private papirer – eller sørge for at tilintetgøre dem, så de ikke bliver genstand for i bogstaveligste forstand grænseoverskridende projekter?

Spørgsmålet om diskretion har for Söderqvist været bevidst irrelevant, idet han henviser til Jernes tilladelser. Men det har stødt flere af hans kritikere, at han ikke har beskyttet Jernes omgivelser med henvisning til den sikring af privatlivets fred, der ligger i almindelig arkivlovgivning. Private arkiver er i Danmark beskyttet mellem 30 og 80 år; alt efter materialets karakter kan der aftales kortere eller længere klausuleringsfrister (Statens Arkiver og Det kgl. Biblioteks Håndskriftafdeling). Disse love har rod, dels i den grundlovssikrede ret til privatlivets fred i demokratiske samfund, dels i ophavsretten: Enhver har ophavsret til sine egne værker (herunder breve) – også selv om adressaten har ejendomsret til dem, fordi de er sendt til ham eller hende. Det gjorde sagen etisk endnu mere kompliceret, at Söderqvist både som ordner af arkivet og som forsker havde adgang til alle dele af de efterladte papirer, mens de kolleger, der skulle gå ham efter i sømmene, først kunne komme til det efter år 2040.

Det var ikke forargeligt, at en stor videnskabsmand muligvis var en ondsindet person og et ganske selvoptaget menneske. Især ikke når han så selv ivrigt bidrog med brikker til puslespillet om denne viden. Hvis det er rigtigt, at han var en sådan person, er dette set før blandt store tænkere. Men spørgsmålet er, hvor man videnskabeligt set burde sætte grænsen for nyfikenhed over for nyligt afdøde eller nulevende kvinder og mænd, der ikke

ønsker offentliggørelse af deres private forhold?

Forskeren sidder med det etiske ansvar som biograf, ikke mindst på det private felt. Dette ansvar rækker både over for den biograferede, dennes omgivelser og følgende generationer af forskere. Den danske historiker Susanne Malchau har i en videnskabelig afhandling biograferet søster Benedicte Ramsing (1912-1988), der for det første gennemførte en skelsættende sygeplejeuddannelse i Danmark og for det andet som generalpriorinde i Rom i 1970'erne stod i spidsen for fornyelsen af det internationale ordenssamfund Skt. Joseph Søstrene af Chambéry efter det 2. Vatikankoncils dekret (Malchau 1998). Også Malchau har stået over for spørgsmålet om forskerens etiske ansvar. Malchau fik gennem arkiver og interviews kendskab til, at søster Benedicte, efter at hun fratrådte som generalpriorinde i 1980, havde svært ved personligt at leve med de regler, som hun selv havde sat for søstrene – og at hun af den grund muligvis overvejede at træde ud af ordenen. Det gjorde hun ikke. Men hun fik en for søstersamfundet helt usædvanlig tilladelse, nemlig at flytte i egen lejlighed – at bo alene. Susanne Malchau forfulgte ikke sporet, hverken gennem yderligere kildesøgning eller gennem analyser i biografien af det allerede fundne kildemateriale. For hun vidste også, at arkiverne (som hun selv efter stor møje og meget arbejde for at skabe tillid til forskningen havde fået åbnet) øjeblikkeligt ville blive lukket for andre forskere, hvis hun offentliggjorde synspunkter om, at meget talte for, at søster Benedicte i sit inderste jeg ønskede at udtræde af ordenen. Søster Benedicte døde i 1988. Jeg kan tilslutte mig Malchaus beslutning og det ansvar, der ligger bag den. Måske kan hendes pointe afsløres af andre forskere om én eller to generationer. Men ikke over for generationen så tæt på søster Benedicte. Hendes egne elever og medsøstre ville have vanskeligt ved leve med den viden, hvis den var sand. Dét ansvar for

vurdering af, hvornår tiden er moden til at flytte grænser for private forhold og overvejelser, er forskerens. Det vil altid bero på et skøn.

Den biografiske forfatter sidder således alene med et stort ansvar over for historiske personligheder, der har levet – og som ikke er eller var fiktive skikkelser. Den biografiske forfatter kan – som i Söderqvists tilfælde – i sandhedens navn give sit grænseoverskridende (måske sande? – måske forkerte?) svar og dermed komme til at forvrænge en offentlig persons eftermæle. Eller han/hun kan – som i Malchaus tilfælde – give sit diskrete (og måske forkerte?) svar og dermed give en offentlig person et sandere eftermæle i den forstand, at det ikke griber ind i historiens gang. Der er ingen nemme svar, især ikke ved biograferinger, der ligger så tæt på ens egen tid. Jeg har selv etiske problemer med et manuskript til et kommende portræt af Danmarks kirke- og kulturminister Bodil Koch (1903-1972). Man kunne spørge, om det i det hele taget er en uskik at skrive biografier om personer, der er så tæt på biografens egen tid? Og være tilbøjelig til at svare ja.

Når alt dette er sagt, må det dog også holdes i hævd, at privatlivets grænser flytter sig over tid. En historisk skikkelse, der har levet 3-4 generationer før vor tid eller endnu før, er forskningsetisk nemmere at biografere, hvad angår privatlivet: Det er i dag ikke kontroversielt, at forfatteren Herman Bang var homoseksuel, og at dette betød noget for hans skarpe blik på samtiden. Det var det i hans samtid. Det er i dag ikke kontroversielt, at Nina og Edvard Grieg havde et vanskeligt samliv, kunstnere som de var begge to. Tværtimod kan det, som I.E. Haavet har gjort det i sin videnskabelige afhandling, dokumentere den vanskelige position for kvindelige kunstnere i en tid mellem guldalder og modernisme – og vise, at der bag en stor, mandlig kunstner med international gennemslagskraft måtte stå en kvinde, som betalte prisen (Haavet 1998).

Det er i dag ikke kontroversiel viden, at den kvindelige pionérpædagog Natalie Zahle omgav sig med kvinder, for hvem hun nærede kærlige følelser, og som hun organiserede i en husstand med sig selv som husbond. Tværtimod forklarer det, hvorfra hun fik kræfterne til at skabe sit store uddannelseshistoriske værk. Men det ville dreje interessen i en afhandling om hende, hvis der sattes stærkt fokus på detaljerne i hendes udfoldelse af intime følelser på lagenerne i stedet for fokus på en analyse af, hvordan hun fik skabt sit værk og hvorfra hun hentede sine kræfter til det. Andre har dog ment, at disse intimeste detaljer burde være beskrevet (Klitgaard Povlsen 1992a, Rimmen Nielsen 1992).

Noget (af det mest universelle?) i den menneskelige tilværelse skal måske have lov at henligge i uvished og forblive at være en gåde: Det kan være erotiske udfoldelser, det kan være drømme, længsler og (ufaglig) filosofien om eksistens og tro. For hvem ville vi være som biografer, hvis vi troede, at vi kunne besvare disse livets irrationelle gåder? Vi kan ikke afdække alt om historiske personligheder. Sandheden kan spærre sporet, som Selma Lagerlöf-biografen Henrik Wivel har skrevet med henvisning til Nietzsche. Han skrev: 'Enhver dyb ånd bærer en maske' og mente dermed, 'at sandheden om et menneske skal søges flere steder, og at alt som er dybt elsker at maskere sig, for netop derved fastholdes flertydigheden og modsætningerne om det skabende menneskes vilkår og mulighed. Masken beskytter alt, hvad der er sårbart og dyrebart fra at blive blottet og dermed goldt' (Wivel 1991:9).

Som så meget andet, er det biografiske arbejde således paradoksalt: Som biografisk forsker kan – og bør – man stræbe efter sandheden. Efter at skabe helhed og sammenhæng i det liv, værk og den tid, man forsker i. Men man bør også vide, at sandheden aldrig nås. Den ligger måske endnu fjernere, end før biografien blev skrevet, og der findes ikke kun én sandhed.

Biografien som genre – kritik og identifikation

Uanset udfaldet af de forskellige, konkrete biografier blev biografiens renæssance i sidste halvdel af det 20. århundrede dog et udtryk for en reel fornyelse af genren, udsprunget dels af inspiration fra avanceret litteratur som Prousts og Joyces værker, dels af det kritiske spørgsmål om, hvorvidt og hvordan historien skabes af mennesker og hvordan menneskers liv aflæses. På den ene side udtrykte den historiske biografi et begrundet ønske om, at passioner, irrationalitet og menneskelige idiosynkrasier skulle inddrages i forståelsen af et menneskes livsværk. På den anden side blev genrens videnskabelige respektabilitet anfægtet igen og igen: Den har stadig ikke vundet seriøst, videnskabeligt fodfæste inden for de humane videnskaber, der beskæftiger sig med historisk forandring. Nogle biografer har ligefrem følt sig nødsaget til at hævde, at biografien 'valgte dem', da de var i gang med en anden undersøgelse (Nilsson 1994). Selv om genren har trængt sig på, er den hidtil blevet stedmoderligt behandlet.

Dette illustreredes af ambivalensen ved at placere biografien som en seriøs del af de humanistiske videnskaber. Om dette var et resultat af modstand mod at beskæftige sig med enkelte figurer eller om spørgsmålet var mere kompliceret, kan ikke besvares her. Men tydeligt var det, at det enkelte liv, især det personlige, af nogle intellektuelle såvel som forskere opfattedes som irrelevant eller upassende for forståelsen af historien, videnskaben eller kunsten, fordi store personlighedens genius havde tvunget dem til at holde verden på en vis distance. Deres betydning, hævdede disse anti-biografer, lå i deres værk(er), ikke i deres personlighed. Især reaktionen fra postmoderne og -strukturalistiske kritikere illustrerede dette: Derrida, Foucault og Barthes kaldte den histo-

riske biografi 'umulig at referere til', 'falsk', 'et indslag i magtudøvelse', en 'intimitetsprofitør' eller omvendt en thanatografi – en døds-skrivning (Madélenat 1984). Pierre Bourdieu brugte udtrykket 'den biografiske illusion', hvormed mentes, at en livshistorie ikke havde nogen retning og ikke kunne holdes til en kronologisk orden (Bourdieu 1986).

Men genren kunne alligevel ikke afvises. For et menneskeligt individ kunne ikke tænkes uden samfundet, og en biografi behøvede ikke at fremstille et liv som noget sammenhængende. Problemet er ikke løst endnu, for selv en videnskabelig biografi kan både dekonstruere og konstruere et liv. En biografi vil altid være i fare for at skabe nye myter på én og samme gang, som den demytologiserer. Dette dilemma må den videnskabelige biografi leve med – og dele med al anden historieskrivning.

Den videnskabelige historiske biografi er ved slutningen af det 20. århundrede ikke en genre eller disciplin i sig selv. Det er en 'polyfon' genre – hvis man kan bruge dette udtryk for flerstemmighed om andet en musik – idet den genremæssigt grænser op til selvbiografien, den litterære biografi, den historiske fortælling og den biografiske roman (Ettrup & Skyum-Nielsen, 2000). Fagligt grænser den historiske biografi op til eller anvender metoder fra psykologi, sociologi, antropologi, historie og litteratur. Emnemæssigt kan den historiske biografi omfatte ethvert menneske, både statsmænd og bønder, generaler og kunstnere, filosoffer og videnskabsmænd, helte og skurke, kvinder og mænd. Tidsmæssigt har den historiske biografi eksisteret fra 1. årh. e.Kr. til år 2000-skiftet og vil sandsynligvis leve en del år endnu. Den historisk-videnskabelige biografi afgrænser sig fra fiktion, men deler genre med den moderne roman, der forlængst har brudt med den lineære fortælling under erkendelsen af, at det virkelige livs forløb er diskontinuerligt (Edel 1957 og 1984).

Når det drejer sig om den historisk-videnskabelige biografi, som er det, som vi taler om her, kan der ved år totusindskiftet identificeres en række historisk-biografiske grundformer, nemlig for det første den klassiske værkbiografi, hvor perspektivet er koncentreret om hovedpersonens værk, og hvor det privat-personlige liv er irrelevant (f.eks. Young-Bruehl 1982). En anden type er den eksistentielle biografi, hvor subjektet ses i sin egen skaber-kontekst og liv-værk er ét sammenhængende, eksistentielt og lineært hele. Her bliver det privat-offentlige uadskilleligt (Söderqvist 1998). En tredje type er biografien som et historisk prisme, hvori historiens lys brydes og hvor perspektiver løfter hovedpersonen op som repræsentant for en tid, en historisk situation, en type eller et socialt fænomen (f.eks. Tuchman 1979). En fjerde form er at se den historiske biografi som et kulturspejl, hvori fokus på en 'sær' personlighed kan vise sig at afsløre noget repræsentativt i den folkelige, historiske kultur (f.eks. Ginzburg 1980). En femte biografi-type er liv-og-tid (life-and-times)-biografien, hvor portrættet males som et relief på baggrund af samfundets farver (f.eks. Sklar 1973). En sjette biografiform ligger tæt på den foregående, nemlig liv-værk-tidbiografien eller den dialektiske biografi, hvor variablene liv, værk og tid analyseres i et dynamisk magtforhold (f.eks. Le Goff 1996, Nilsson 1994). En syvende form er relationsbiografien, der fokuserer på forholdet mellem to eller flere hovedpersoner (Rose 1983; Haavet 1998) og endelig ses den historiografiske biografi, der diskuterer alle andres måder at biografere den samme hovedperson på (Rosenbaum 1998). En sådan skitse af otte grundformer kan ifølge sagens natur ikke påstås at være udtømmende for biografien ved årtusindskiftet. Der kunne formodentligt påvises en særlig 'postmoderne' biografitype, som ikke er blevet viet nogen opmærksomhed.

Samtidig ville hver humanistisk fagdisciplin formodentlig kunne opridse sine egne grundformer inden for området.

Biografien i de humanistiske hovedområder i det 20. århundrede

Lægger man et enkelt snit over den biografiske udfordring inden for sociologi, historie, antropologi og litteraturvidenskab har biografien som genre udviklet sig vidt forskelligt i de specialiserede videnskabelige discipliner i de humane videnskaber. De sociologiske og historiske fag kredsede gennem hele det 20. århundrede kritisk om biografien uden dog at sætte den fagligt i centrum. I 1898 udgav G. V. Plekhanov et lille skrift, hvori han gjorde op med opfattelsen af den store personlighed som historiens eneste drivkraft. Samtidig pegede han på dynamikken mellem personlighed og samfund som en historisk, forandrende faktor. Han hævdede, at en stor personlighed kun fik historisk betydning, hvis vedkommende besad egenskaber, som der var brug for i samtiden og som gav talentet historisk gennemslagskraft (Plekhanov 1898, overs. til engelsk 1946). Dette værk fik afgørende betydning for historikeres udvikling af den historiske biografi. Sociologer brugte derimod den historiske biografi som metode i en kvalitativ analyse af subjektive erfaringers betydning for den sociale virkelighed. Pionéerne her var F. Znaniecki & W. Thomas, der i begyndelsen af århundredet præsenterede individet som både skabende og skabt i den sociale evolution (Znaniecki & Thomas 1918-20). Dette fulgtes teoretisk op af den italienske sociolog Franco Ferrarotti, der så individet som et aktivt centrum over for samfundets strukturer og historie (Ferrarotti 1983). Også for antropologien blev livshistorien interessant i slutningen af 20. årh. i ønsket om at få den subjektive erfaring frem i skabelsen af et menneskes identitet (Crapanzano

1980) og måske kunne man udtrykke det sådan, at antropologer kunne se biografen som en 'participant observator' i en tværkulturel og tværepokal dialog med det historiske subjekt.

Det blev mentalitetshistorikerne, især den franske Annales-skole, der med sin optagethed af prosopografien og sine hermeneutiske, mentalitetshistoriske studier for alvor kom til at påvirke den historiske biografi i historieskrivningen. Natalie Zemon Davis brugte i sit nybrydende studie af det 16. århundredes Martin Guerre (Davis 1983) begreber og metoder fra antropologi, etnografi og litterær kritik til at undersøge problemet med sandhed og tvivl i historisk forskning. Det biografiske kendskab blev et resultat af en kommunikationsproces mellem to kulturer og to personer, ikke af en objektiv beskrivelse, som Giovanni Levi hævdede i forlængelse af denne diskussion (Levi 1989). Jean-Paul Sartre's begreb om interaktionen mellem det levede liv og den skrevne tekst, mellem liv og fortælling inspirerede til udviklingen af den dialektiske biografi. I Danmark er den historiske personlighed i dén tradition fortolket som både kulturbærer og kulturbryder (Hvidt 1987; Possing 1992, Malchau 1998).

Både sociologer, etnologer og historikere har brugt erindringer, oral-history-traditionen og personlige dokumenter som empiriske kilder til at forstå sociale handlinger i et større perspektiv som et opgør med dén positivistiske, marxistiske og strukturalistiske tankegang, der udsultede biografien for liv. Målet var at komme bag om mytologiseringen store personligheder: 'A modern biographer may or may not choose to reveal the intimate, the amorous details of a life, but he must, if he is good at what he does, probe beneath its public, polished self' (Pachter 1979).

I litteraturvidenskaben introduceredes den moderne livsfortællings biografi med Lytton Strachey's »Eminent Victorians« (1918), der i det 20. årh. kom til at spille den samme revolutionerende rolle for historiske biografer af alle

fag, som James Boswell's værk, *Life Of Samuel Johnson* (1791) havde gjort det for den empiriske fundering af biografien i 18. og 19. århundrede: Det var indførelsen af den kunstnerisk fortolkende biografi, der fik sin form gennem udvalg, koncentration og tolkning af kilder. Idéen var at gå bag om myten af den biografere, og det blev muligt at biografere begge køn. Leon Edel udgav efterkrigstidens mest indflydelsesrige studie i biografien, som han forfinede gennem sit livsværk under mottoet: »A writer of lives is allowed the imagination of form but not of fact« (Edel 1957). Den litterære biografi blev bl.a. grundet Edels indsats en veletableret genre i sig selv.

Afslutning og perspektiv

Når det drejer sig om måden at skrive biografier på, så det i sidste halvdel af det 20. århundrede ud, som om de historisk-sociologiske biografer og de litterære biografier så småt nærmede sig hinanden. Denne tilnærmelse tegnede sig på den måde, at de litterært udformede biografier blev stadigt mere videnskabeligt udformede og de historisk, sociologisk, antropologisk og naturvidenskabeligt udformede biografier blev stadigt mere litterært formede i den erkendelse, at en biografi tabte liv og blev indholdsløb, jo mere objektiv den tilstræbte at være (Kendall 1957). Hvis det på nogen måde kan legitimeres på én gang at omtale den historiske biografi fra flere humanistiske fagområder over et helt århundrede, som det er gjort her (hvad det muligvis ikke kan), kunne det ud se ud som om biografien som moderne livsfortælling i sin form påvirkedes både af videnskab og kunst. Den seriøse biografiske litteratur kunne dække hele spektret fra vanskeligt tilgængelige afhandlinger til sprogligt indbydende læseoplevelser. Denne tendens synes ganske uafhængig af, hvilke personligheder der er blevet biograferet.

De biograferede personligheder var også i det 20. århundrede med ganske få undtagelser

mandlige. Her må jeg for at være på nogenlunde sikker grund fokusere fagligt på det historiske fagområde. Herindenfor viser en endnu upubliceret gennemgang af anmeldelsesktionerne i en række historievitenskabelige tidsskrifter fra Europa, Skandinavien og USA fra 1980-1998, at de historiske biografiers hovedpersoner for langt størstedelen var mænd fra det 20. århundrede og blandt dem allerflest politikere eller videnskabsmænd. Biograferede personer fra de ældre historiske epoker var herudover en række gennemgående persontyper som religiøse ledere og pilgrimme, kritiske intellektuelle, filosoffer og naturvidenskabsmænd, opfindere, eventyrene, advokater, malere, komponister samt en enkelt dronning og et par tidlige feminister. Skulle der således herske en forestilling om, at flere typer af mennesker fra flere forskellige sociale lag af samfundet blev gjort til genstand for biografier i løbet af det 20. århundrede, kan den ikke dokumenteres. Der synes ikke at have været tale om en humanisering af biografierne, hvad angår den personkreds, der er blevet bio-

graferet, heller ikke med hensyn til køn: Den kendte kønsskævhed i historieskrivningen var udtalt inden for den historiske biografiske genre, idet mindre end 4% af de i fagtidsskrifterne anmeldte biografier havde kvinder som hovedpersoner og mindre end 8% var skrevet af kvindelige biografer (Possing 2001).

Hvis det er rigtigt, at interessen bag biografierens renæssance i de seneste årtier er udtryk for et ønske om en genhumanisering af historieskrivningen, forstået som dette at beskrive, reflektere over og analysere historiske personligheder som mennesker og ikke som myter, står vi over for en ny udfordring. Nemlig for det første at diskutere en udvidelse af feltet for de personligheder, der biograferes, for det andet at diskutere de etiske grænser for den enkelte historiske skikkelses ukrænkelighed, for det tredje at fokusere på forholdet mellem mytologisering og humanisering i den biografiske konstruktion og endeligt at revitalisere en systematisk metodisk debat på tværs af de specialiserede humanistiske fagområder om den biografiske udfordring.

Noter

1. Interesserede henvises til *Personalthistorisk Tidsskrift*, 2: 1999, som er en diskussion af Söderquists arbejde med bidrag fra mange forskellige forskningsgrene.

Litteratur

- Ambjörnson Ronny, Ringby, Per & Åkermann, Sune (1997), *Att Skriva Människan. Essäer om biografien som livshistorie och vetenskaplig genre*, Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Boswell, James (1791), *The Life of Samuel Johnson*, London.
- Bourdieu, Pierre (1986), 'L'illusion biographique', i *Actes de la Recherche en sciences sociales*, no. 62/63 pp. 69-72.
- Crapanzo, Vincent (1980), *Tuhami. A portrait of a Moroccan*, Chicago & London: University of Chicago Press.
- Davis, Natalie Zemon (1983), *The Return of Martin Guerre*, Cambridge, Massachusetts.
- Edel, Leon (1957), *Literary Biography*, London.
- Edel, Leon (1984), *Writing Lives, Principia Biographica*, New York, London.
- Ettrup, Flemming & Skyum-Nielsen, Erik (2000), *Bogen Ellers Kaos*, København: Gyldendal.
- Ferrarotti, Franco (1983), 'Biography and the Social Sciences', i *Social Research*, vol. 50:1, p. 57-80.
- Ginzburg, Carlo (1980), *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller*, London: Routledge.
- Haavet, Inger Elisabeth (1998), *Nina Grieg, Kunstner og Kunstnerhustru*, Oslo: Aschehoug.

- Hvidt, Kristian (1997), 'Den historiske biografi – en spændingsfyldt genre', i Ambjørnsson Ronny, m.fl. (red.), *Att Skriva Människan*, Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Kendall, Paul Murray (1965), *The Art of Biography*, London.
- Kjeldstadli, Knut (1999), *Fortida er ikke hvad den engang var. En innføring i historiefaget*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Klitgaard Povlsen, Karen (1992a), 'Skolebestyrerinden Natalie Zahle', anm. i *CEKVINA* nr. 2: Århus Universitetsforlag.
- Klitgaard Povlsen, Steen (1992b), 'Videnskab og Historie', anm. i *Litteraturmagasinet Standart*, København.
- Koch, Carl-Henrik (1999), 'En ny videnskabshistorisk genre?' i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1999:2, København.
- Kondrup, Johnny (1999), 'Biografien og den biograferede', i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1999:2, København.
- Le Goff, Jacques (1989), 'Writing Historical Biography Today', *Current Sociology*, vol. 43, nr. 2-3, 1995.
- Le Goff, Jacques (1996), *Saint Louis*, Paris. Gallimard.
- Levi, Giovanni (1989), 'Les Usages de la Biographie', i *Annales Économies, Sociétés, Civilisations*, Nov.-Dec. 1989, no. 6, pp. 1325-1336.
- Madélenat, Daniel (1984), *La Biographie*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Malchau, Susanne (1998), *Kærlighed Er Tjeneste. Søster Benedicte Ramsing – En Biografi*, Dansk Sygeplejeråd.
- Momigliano, Arnaldo (1971), *The Development of Greek Biography: Four Lectures*, Cambridge, Massachusetts.
- Nadel, Ira Bruce (1984), *Biography: Fiction, Fact and Form*, London: Macmillan.
- Nilsson, Jan Olof (1994), *Alva Myrdal – en virvel i den moderna strömmen*, Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag.
- Pachter, Marc (ed. 1979), *Telling Lives: The Biographer's Art*, Washington D.C.
- Plekhanow, G. V. (1898), 'K Voprosu o Rolii Lichnosti v Istorii', i *Nauchnoe Obozrenie*, 3-4. (The Role of the Individual in History, London 1976).
- Posing, Birgitte (1992), *Viljens Styrke. Natalie Zahle. En Biografi om Køn, Dannelse og Magtfuldkommenhed*, 1-2, København: Gyldendal.
- Posing, Birgitte (1999), 'En Forførelsens Dobbeltkontrakt', i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1999:2, København.
- Posing, Birgitte (2000), 'Fortælling og fakta i den historiske biografi', i Ettrup og Skyum-Nielsen (red.), *Bogen Ellers Kaos*, København: Gyldendal.
- Posing, Birgitte (2001), 'The Historical Biography', i *The International Encyclopedia of Social and Behavioral Science*, London: Elsevier.
- Rimmen-Nielsen, Hanne (1992), 'Natalie Zahles Dannelsesprojekt', i *Kvinder, Køn og Forskning*, nr.1: København.
- Rose, Phyllis (1983), *Parallel Lives. Five Victorian Marriages*, New York.
- Rosenbaum, Ron (1998), *Explaining Hitler. The Search for the Origin of his Evil*, New York.
- Sklar, Katryn Kish (1973), *Catherine Beecher, A Study in American Domesticity*, New Haven.
- Söderqvist, Thomas (1996), 'Existential Projects and Existential Choice in Science: Science Biography as an Edifying Genre', pp. 45-85, i Shortlan, M. & Yeo, R. red. *Telling Lives in Science. Essays on Scientific Biography*, Cambridge.
- Söderqvist, Thomas (1998), *Hvilken Kamp For At Undslippe*, København: Borgen.
- Söderqvist, Thomas (1999), 'Den eksistentielle forskerbiografi', i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1999:2, København.
- Strachey, Lytton (1918), *Eminent Victorians*, London.
- Thomsen, Niels (1992), 'Historien om frk. Zahle – er det historie?' i *Historisk Tidsskrift* 1992:2, København.
- Thomsen, Niels (1997), 'Biografiens nye bølge – en skæv sø?' i *Historisk Tidsskrift*, 1997:2, København.
- Tuchman, Barbara (1979), 'Biography As A Prism of History', i Pachter, op.cit., *Telling Lives*.
- Wivel, Henrik (1991), 'Selma Lagerlöf og biografien', Tillæg til *Snedronningen: en bog om Selma Lagerlöfs kærlighed*, København: Gad.
- Young-Bruehl, Elisabeth (1982), *Hannah Arendt, For The Love of The World*, New Haven.
- Znaniecki, Florian & Thomas, William. I. (1918-1920), *The Polish Peasant in Europe and America: Monograph of an immigrant group*, vol. 1-5, Chicago.